

**संस्कृतम्**  
**विषय-कोड-सङ्ख्या - 122**  
**कक्षा – नवमी-दशमी (2025-26)**  
**पाठ्यक्रम: परीक्षानिर्देशाश्च**

भाष्यते व्यवहारादिषु प्रयुज्यते इति भाषा, मानवः स्वमनसि विद्यमानान् विचारान् भावनाः अनुभूतिं च अर्थयुक्तैः ध्वनिभिः लिखितसङ्केतैः च व्यक्तीकरोति सा भाषा । भाषा अभिप्रायप्रकटनस्य साधनम् । वस्तुतः लोके द्वयोः मनुष्ययोः मध्ये परस्परम् अवबोधनाय, भावग्रहणाय, भावविनिमयाय च भाषया विना न अन्यत् स्पष्टतमं सरलतमं च साधनं विद्यते । लोके बह्व्यः भाषाः सन्ति यासु संस्कृतभाषा अतिप्राचीनतमा समृद्धा च अस्ति । संस्कृतभाषायाम् एव सन्ति ऋग्यजुस्सामाथर्वाः चत्वारः वेदाः, शिक्षा, व्याकरणं, निरुक्तं, ज्योतिषं, छन्दः कल्पः चेति षडङ्गानि, चतुर्दशविद्याः, विज्ञानम्, आयुर्वेदः, योगशास्त्रादयः ग्रन्थाः । अतः संस्कृतं केवलं भाषा न अपितु किञ्चन जीवनदर्शनम् इति । इयं विद्या (भाषा) भारतीयानां प्रतिष्ठात्मिका कामधेनुः समस्तज्ञानप्रदात्री, ऐक्यप्रदात्री, धर्मार्थकाममोक्षप्रदात्री च अस्ति । सृष्टेः आदितः अद्यावधि यत् शिक्षणं ज्ञानविज्ञानं च अस्ति तत् सर्वं अस्यां भाषायामेव सन्निहितम् अस्ति । अतिसूक्ष्मभावनां प्रकटयितुं स्पष्टीकर्तुं संस्कृतं विना नैव अन्यत्र विद्यते सामर्थ्यम् । भारतीयं सर्वस्वं विश्वस्य समग्रं तत्त्वं च अस्यां भाषायाम् अस्ति ।

संस्कृतस्य भाषावैज्ञानिकत्वम् – ऐतिहासिक-वर्णनात्मक-तुलनात्मकाध्ययन-द्वारा भाषायाः प्रकृतेः विकासोत्पत्तेः संरचनायाः अध्ययनपूर्वकं सर्वेषां विषयाणां सैद्धान्तिकः निर्णयः भाषाविज्ञानेन क्रियते । भाषाविज्ञान-नामकशास्त्रे शब्दानाम् उत्पत्तिः, वाक्यानां संरचना इत्यादीनां विषयाणां विचारः क्रियते । भाषाविज्ञानस्य सम्बन्धः सर्वेषां मानवानां भाषाभिः सह अस्ति । एवं भाषाविज्ञाने ध्वनेः, ध्वनि-उच्चारणोपयोगिनां स्वरयन्त्रमुखजिह्वादि-अङ्गानां प्रकृति-प्रत्ययादीनां, संज्ञासर्वनाम-क्रिया-विशेषणादीनां नामाख्यात-उपसर्जननिपातानां पदपदार्थविषयकानां विकारादीनां विकारमूलककारकाणाम् अन्येषां विविधविषयाणाञ्च अध्ययनं क्रियते । भाषाविज्ञाने संस्कृतभाषा-विषयक-वर्णोत्पत्ति-सिद्धान्तस्य अतीव वैज्ञानिकं निरूपणं कृतं वर्तते ।

विश्वस्य सर्वासु भाषासु संस्कृतभाषा प्राचीनतमा अस्ति । प्रायः सर्वासु भाषासु संस्कृतपरकशब्दाः उपलभ्यन्ते । संस्कृतभाषा भारतीयभाषाणां जननी इति कथ्यते । सर्वासु भारतीयभाषासु संस्कृतभाषा अन्तर्लीना अस्ति इति सर्वे अङ्गीकुर्वन्ति ।

भारतदेशः बहुभाषी देशोऽस्ति । अस्मिन् देशे अनेकतायाम् एकतावर्धिनी भाषेयं सामाजिकसमरसतायै जीवनविकासाय च आवश्यकी वर्तते । संस्कृतस्य सांस्कृतिकं महत्त्वं वर्णयन्तः विद्वांसः कथयन्ति “भारतस्य प्रतिष्ठे द्वे संस्कृतं संस्कृतिस्तथा, संस्कृतिमूलं संस्कृतम्, साहित्यं संस्कृतिवाहकञ्च इति ।” एषा संस्कृतिः न केवलं भारतस्य अपि तु विश्वस्य मुकुटायमाना अस्ति । उक्तं च -

सत्यमहिंसादिगुणैः श्रेष्ठा विश्वबन्धुत्वशिक्षिका ।

विश्वशान्तिः सुखधात्री भारतीया हि संस्कृतिः ॥

संस्कृते संस्कृतिर्ज्ञेया संस्कृते सकलाः कलाः ।

संस्कृते सकलं ज्ञानं संस्कृते किन्न विद्यते ॥

एवं संस्कृतभाषा परिनिष्ठिता, दोषरहिता, सरला, गभीरा, यथार्था वैज्ञानिकी च भाषा अस्ति । सम्प्रति युगेस्मिन् प्रमुखैः उद्देश्यैः संस्कृतभाषा शिक्षणीया अस्ति ।

**शिक्षणोद्देश्यानि –**

\* वसुधैव-कुटुम्बकम् इति भावनाविकासः ।

- \* भारतीयभाषाणां संरक्षणम् ।
- \* संस्कृतभाषया सम्प्रेषणकौशलविकासः ।
- \* परस्परं संस्कृतसम्भाषणेन भावविनिमयः ।
- \* संस्कृत-भाषया एव संस्कृत-शिक्षणम् ।
- \* श्रवण-भाषण-पठन-लेखनेति चतुर्णां भाषिक-कौशलानां विकासः ।
- \* बौद्धिकविकासपुरस्सरम् आध्यात्मिकनैतिकज्ञानम् ।
- \* मानसिकविकासानन्दानुभूतिः रसानुभूतिश्च ।
- \* भारतीयसंस्कृतेः संरक्षणं ज्ञानवर्धनञ्च ।
- \* आत्मानुशासनसंस्थापनार्थम्
- \* भाषाशिक्षणकौशलानि वर्धनाय नैपुण्यप्राप्तिः ।
- \* परस्परं वार्तालापमाध्यमेन भावविनिमयः ।
- \* संस्कृतसाहित्यस्य अध्ययनेन ज्ञानानन्दस्य अनुभूतिः ।
- \* मानवजीवनस्य विकासपूर्वकं कल्याणम् ।
- \* संस्कृतभाषया छात्राणां सर्वविधविकासः ।

#### शिक्षणप्रविधयः -

- \* संस्कृतमाध्यमेन सम्भाषणविधिना शनैः शनैः संस्कृतशिक्षणं सम्भविष्यति । गतिवर्धनाय संस्कृताध्यापकैः धैर्येण स्वकीयाध्यापन-कार्यक्रमाणां नियोजनम् । रुचिकरभाषाभ्यासेन भाषिकोपलब्धिः । भाषिकाभ्यासाय वार्तालाप-कथाश्रवण-वादविवाद-संवाद-वर्णनपरकप्रतियोगिताभिः भाषाशिक्षणं कारयितुं शक्यते ।
- \* विभिन्नप्रामाणिकसंस्थानां कार्यक्रमाः साहित्यसामग्र्यश्च प्रयुज्य उत्तमशिक्षणं कर्तुं शक्यते ।
- \* संस्कृतभाषया उपलब्ध-दृश्य-श्रव्य-सामग्री-माध्यमेन भाषाभ्यासः ।
- \* विभिन्नपाठ्यसामग्रीद्वारा शिक्षकः स्वकीयं शिक्षणकार्यं रुचिकरं कर्तुं शक्नोति ।
- \* भाषाशिक्षकः छात्रान् स्नेहपूर्वकम् (आत्मीयभावेन) पाठयेत् ।
- \* अद्यतनपूर्वकं साहित्यकोश-शब्दकोश-सन्दर्भग्रन्थानां सहायतया छात्राणां तत्परतावर्धनम् ।
- \* प्राचीनार्वाचीनयोर्मध्ये समन्वयस्थापनद्वारा नूतनशिक्षणविधिभिश्च संस्कृतशिक्षणम् ।

#### कौशलानि-

- \* **श्रवणकौशलम्** – भावाधिग्रहणाय ध्वन्यात्मकं भाषायाः प्रथमं कौशलम् इदम् । अस्य साधनानि- गुरुमुखम्, आकाशवाणी, दूरवाणी, परिवारसदस्याः, समाजः, कक्षाः, ध्वनिमुद्रणयन्त्रम्, दूरदर्शनम् इत्यादीनि ।
- \* **भाषणकौशलम्**- भावाभिव्यक्तये ध्वन्यात्मकं भाषायाः इदं द्वितीयं कौशलम् । वाग्-रूपं भावप्रकटनम् एव भाषणम्, परिसरप्रभावेण आधारेण वा भाषणशक्तिः जायते ।
- \* **पठनकौशलम्** – भावाधिग्रहणाय लिप्यात्मकं भाषायाः तृतीयं कौशलम् इदम् । (अर्थग्रहणपूर्वकं स्पष्टरूप-वाचनम् इत्यर्थः)
- \* **लेखनकौशलम्**- भावाभिव्यक्तये लिप्यात्मकं भाषायाः चतुर्थं कौशलम् इदम् । (ध्वनिरूपे विद्यमानं भाषांशं लिपिरूपे अवतारणं लेखनम् इति उच्यते)
- \* ज्ञानात्मक-अवबोधनात्मक-अनुप्रयोगात्मक-विश्लेषणात्मक-संश्लेषणात्मक-मूल्याङ्कनात्मक-लक्षिताधिगमनविशेषाः ।

**संस्कृतम्**  
**विषय-कोड्-सङ्ख्या - 122**  
**कक्षा - नवमी (2025-26)**

आहत्याङ्काः – 80+20

वार्षिकमूल्याङ्कनाय निर्मिते प्रश्नपत्रे चत्वारः खण्डाः भविष्यन्ति –

|           |                      |           |
|-----------|----------------------|-----------|
| ‘क’ खण्डः | अपठितावबोधनम्        | 10 अङ्काः |
| ‘ख’ खण्डः | रचनात्मककार्यम्      | 15 अङ्काः |
| ‘ग’ खण्डः | अनुप्रयुक्तव्याकरणम् | 25 अङ्काः |
| ‘घ’ खण्डः | पठितावबोधनम्         | 30 अङ्काः |

खण्डानुसारं विषयाः मूल्यभारः च

| क्र. सं.                                                                                            | विषयाः                                                     | प्रश्नप्रकाराः                                                                                       | मूल्यभारः                        |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------|
| <b>‘क’ खण्डः</b><br><b>अपठितावबोधनम्</b> <span style="float: right;"><b>10 अङ्काः</b></span>        |                                                            |                                                                                                      |                                  |
| 1.                                                                                                  | एकः गद्यांशः (80-100 शब्दपरिमितः)                          | अति-लघूत्तरात्मकौ<br>पूर्णवाक्यात्मकौ<br>शीर्षकम् (लघूत्तरात्मकः)<br>भाषिककार्यम् (बहुविकल्पात्मकाः) | 2×1=2<br>2×2=4<br>1×1=1<br>3×1=3 |
|                                                                                                     |                                                            | पूर्णभारः                                                                                            | 10 अङ्काः                        |
| <b>‘ख’ खण्डः</b><br><b>रचनात्मककार्यम्</b> <span style="float: right;"><b>15 अङ्काः</b></span>      |                                                            |                                                                                                      |                                  |
| 2.                                                                                                  | औपचारिकम् अथवा अनौपचारिकं पत्रम्<br>(पूर्ण पत्रं लेखनीयम्) | निबन्धात्मकः                                                                                         | 5                                |
| 3.                                                                                                  | चित्रवर्णनम् अथवा अनुच्छेदलेखनम्                           | पूर्णवाक्यात्मकाः / निबन्धात्मकः                                                                     | 5                                |
| 4.                                                                                                  | हिन्दी/आङ्ग्लभाषातः संस्कृतेन अनुवादः                      | पूर्णवाक्यात्मकः                                                                                     | 5×1=5                            |
|                                                                                                     |                                                            | पूर्णभारः                                                                                            | 15 अङ्काः                        |
| <b>‘ग’ खण्डः</b><br><b>अनुप्रयुक्तव्याकरणम्</b> <span style="float: right;"><b>25 अङ्काः</b></span> |                                                            |                                                                                                      |                                  |
| 5.                                                                                                  | सन्धिः                                                     | लघूत्तरात्मकाः                                                                                       | 4×1=4                            |
| 6.                                                                                                  | शब्दरूपाणि                                                 | बहुविकल्पात्मकाः                                                                                     | 4×1=4                            |
| 7.                                                                                                  | धातुरूपाणि                                                 | बहुविकल्पात्मकाः                                                                                     | 4×1=4                            |
| 8.                                                                                                  | कारक-उपपदविभक्तयः                                          | बहुविकल्पात्मकाः                                                                                     | 4×1=4                            |
| 9.                                                                                                  | प्रत्ययाः                                                  | बहुविकल्पात्मकाः                                                                                     | 3×1=3                            |
| 10.                                                                                                 | सङ्ख्याः                                                   | लघूत्तरात्मकाः                                                                                       | 4×½=2                            |
| 11.                                                                                                 | उपसर्गाः                                                   | लघूत्तरात्मकाः                                                                                       | 4×½=2                            |
| 12.                                                                                                 | अव्ययानि                                                   | बहुविकल्पात्मकौ                                                                                      | 2×1=2                            |

|                                                                             |                                                                      |                                                                       |                                                                    |
|-----------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------|
|                                                                             |                                                                      | पूर्णभारः                                                             | 25 अङ्काः                                                          |
| <p style="text-align: center;"><b>‘घ’ खण्डः</b><br/><b>पठितावबोधनम्</b></p> |                                                                      |                                                                       |                                                                    |
|                                                                             |                                                                      |                                                                       | 30 अङ्काः                                                          |
| 13.                                                                         | गद्यांशः                                                             | अति-लघूत्तरात्मकौ<br>पूर्णवाक्यात्मकौ<br>लघूत्तरात्मकौ (भाषिककार्यम्) | $2 \times \frac{1}{2} = 1$<br>$2 \times 1 = 2$<br>$2 \times 1 = 2$ |
| 14.                                                                         | पद्यांशः                                                             | अति-लघूत्तरात्मकौ<br>पूर्णवाक्यात्मकौ<br>लघूत्तरात्मकौ (भाषिककार्यम्) | $2 \times \frac{1}{2} = 1$<br>$2 \times 1 = 2$<br>$2 \times 1 = 2$ |
| 15.                                                                         | नाट्यांशः                                                            | अति-लघूत्तरात्मकौ<br>पूर्णवाक्यात्मकौ<br>लघूत्तरात्मकौ (भाषिककार्यम्) | $2 \times \frac{1}{2} = 1$<br>$2 \times 1 = 2$<br>$2 \times 1 = 2$ |
| 16.                                                                         | प्रश्ननिर्माणम्                                                      | पूर्णवाक्यात्मकाः                                                     | $4 \times 1 = 4$                                                   |
| 17.                                                                         | अन्वयः अथवा भावार्थः                                                 | निबन्धात्मकः                                                          | 3                                                                  |
| 18.                                                                         | घटनाक्रमानुसारं वाक्यलेखनम्                                          | निबन्धात्मकः                                                          | $8 \times \frac{1}{2} = 4$                                         |
| 19.                                                                         | (क) प्रसङ्गानुसारम् अर्थस्य लेखनम्<br>(ख) शब्दानाम् अर्थैः सह मेलनम् | लघूत्तरात्मकाः<br>लघूत्तरात्मकाः                                      | $4 \times \frac{1}{2} = 2$<br>$4 \times \frac{1}{2} = 2$           |
|                                                                             |                                                                      | पूर्णभारः                                                             | 30 अङ्काः                                                          |

सम्पूर्णभारः 80 अङ्काः

### प्रश्नपत्र-प्रारूपम् / संरचना

संस्कृतम्

विषय-कोड्-सङ्ख्या - 122

कक्षा - नवमी (2025-26)

| प्रश्नप्रकारः                          | प्रश्नानां सङ्ख्या | विभाग-सङ्ख्या | प्रतिप्रश्नम् अङ्कभारः | आहत्याङ्काः |
|----------------------------------------|--------------------|---------------|------------------------|-------------|
| अति-लघूत्तरात्मकाः $\frac{1}{2}$ अङ्कः | $2+2+2=6$          | 3             | $\frac{1}{2}$          | 3           |
| अति-लघूत्तरात्मकाः 1 अङ्कः             | $2=2$              | 1             | 1                      | 2           |
| बहुविकल्पात्मकाः 1 अङ्कः               | $3+4+4+4+3=18$     | 5             | 1                      | 18          |
| लघूत्तरात्मकाः $\frac{1}{2}$ अङ्कः     | $4+4+4+4+4=20$     | 5             | $\frac{1}{2}$          | 10          |
| लघूत्तरात्मकाः 1 अङ्कः                 | $2+2+2+1+4=11$     | 5             | 1                      | 11          |
| दीर्घोत्तरात्मकाः $\frac{1}{2}$ अङ्कः  | $8=8$              | 1             | $\frac{1}{2}$          | 4           |
| दीर्घोत्तरात्मकाः 1 अङ्कः              | $5+5+2+2+2+4=20$   | 6             | 1                      | 20          |
| दीर्घोत्तरात्मकाः 2 अङ्कौ              | $2=2$              | 1             | 2                      | 4           |
| निबन्धात्मकाः 3 अङ्काः                 | $1=1$              | 1             | 3                      | 3           |
| निबन्धात्मकाः 5 अङ्काः                 | $1=1$              | 1             | 5                      | 5           |
|                                        |                    |               | आहत्याङ्काः            | 80          |

**संस्कृतम्**  
**विषय-कोड्-सङ्ख्या - 122**  
**कक्षा-नवमी (2025-26)**  
**वार्षिक मूल्याङ्कनम्**

| <b>‘क’ खण्डः</b><br><b>अपठितावबोधनम्</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              |  | (10 अङ्काः) |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--|-------------|
| 1. एकः अपठितः गद्यांशः<br>80-100 शब्दपरिमितः गद्यांशः, सरलकथा वर्णनं वा<br>➤ एकपदेन पूर्णवाक्येन च अवबोधनात्मकं कार्यम् (2+4)<br>➤ शीर्षकलेखनम् (1)<br>➤ अनुच्छेदाधारितं भाषिकं कार्यम् (3)<br>भाषिककार्याय तत्त्वानि -<br>✓ वाक्ये कर्तृ-क्रियापदचयनम्<br>✓ कर्तृ-क्रिया-अन्वितिः<br>✓ विशेषण-विशेष्यचयनम्<br>✓ पर्याय-विलोमपदचयनम्<br>✓ सर्वनामस्थाने संज्ञाप्रयोगः |  | 10          |
| <b>‘ख’ खण्डः</b><br><b>रचनात्मककार्यम्</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                            |  | (15 अङ्काः) |
| 2. औपचारिकम् अथवा अनौपचारिकं पूर्णपत्रलेखनम्<br>सम्भावितविषयाः -<br>➤ औपचारिकम् -<br>अवकाशार्थम्, स्वच्छतायै स्वास्थ्यविभागाय, विद्युद्विभागाय, वित्तकोषाय,<br>आरक्षकालयाय, प्रकाशकाय इत्यादयः ।<br>➤ अनौपचारिकम् -<br>पितृभ्याम्, वर्धापनपत्रम्, निमन्त्रणपत्रम्, परिणामसूचनापत्रम् इत्यादयः ।                                                                       |  | 5           |
| 3. चित्राधारितं वर्णनम् अथवा अनुच्छेदलेखनम्<br>(मञ्जूषायाः सहायतया चित्रवर्णनम् अनुच्छेदलेखनं वा करणीयम्)                                                                                                                                                                                                                                                             |  | 5           |
| 4. हिन्दीभाषायाम् आङ्ग्लभाषायां वा लिखितानां पञ्चवाक्यानां संस्कृतभाषायाम् अनुवादः                                                                                                                                                                                                                                                                                    |  | 5           |
| <b>‘ग’ खण्डः</b><br><b>अनुप्रयुक्तव्याकरणम्</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       |  | (25 अङ्काः) |
| 5. सन्धिकार्यम्<br>➤ स्वरसन्धिः - दीर्घः, गुण, वृद्धिः, यण्, अयादि<br>➤ व्यञ्जनसन्धिः -जश्त्वसन्धिः, ‘म्’ स्थाने अनुस्वारः                                                                                                                                                                                                                                            |  | 4           |

|                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |   |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---|
| <p>➤ विसर्गसन्धिः – उत्त्वम्, रत्वम्, लोपः</p> <p>6. शब्दरूपाणि</p> <p>➤ अकारान्तपुंल्लिङ्गशब्दाः – बालकवत्</p> <p>➤ इकारान्तपुंल्लिङ्गशब्दाः – कविवत्</p> <p>➤ उकारान्तपुंल्लिङ्गशब्दाः – साधुवत्</p> <p>➤ ऋकारान्तपुंल्लिङ्गशब्दाः – पितृवत्</p> <p>➤ आकारान्तस्त्रीलिङ्गशब्दाः – लतावत्</p> <p>➤ ईकारान्तस्त्रीलिङ्गशब्दाः – नदीवत्</p> <p>➤ ऋकारान्तस्त्रीलिङ्गशब्दाः – मातृवत्</p> <p>➤ हलन्ताः – राजन्, भवत्, विद्वस्, गुणिन्</p> <p>➤ सर्वनामशब्दाः – अस्मद्, युष्मद्, तत्, इदम्, किम् (त्रिषु लिङ्गेषु)</p> | 4 |
| <p>7. धातुरूपाणि</p> <p>➤ पठ्, गम्, वद्, भू, क्रीड्, नी, दृश्, शक्, ज्ञा, अस्, कृ, दा, क्री, श्रु, पा (पिब), सेव्, लभ्, रुच् (पञ्चसु लकारेषु)</p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                   | 4 |
| <p>8. कारक-उपपद-विभक्तयः</p> <p>➤ द्वितीया – उभयतः, धिक्, परितः, समया, निकषा, प्रति, विना</p> <p>➤ तृतीया – सह, साकम्, समम्, सार्धम्, विना, अलम्, सदृश, हीन</p> <p>➤ चतुर्थी – रुच्, दा (यच्छ), नमः, कुप्, स्वस्ति</p> <p>➤ पञ्चमी – विना, बहिः, भी, रक्ष्, ऋते</p> <p>➤ षष्ठी – उपरि, अधः, पुरतः, पृष्ठतः, निर्धारणे</p> <p>➤ सप्तमी – स्निह्, निपुणः, विश्वस्, पटु</p>                                                                                                                                            | 4 |
| <p>9. प्रत्ययाः</p> <p>➤ क्त्वा, तुमुन्, ल्यप्, क्तवतु, शतृ, शानच्, क्त</p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                         | 3 |
| <p>10. सङ्ख्या – 1-100 (1-4 केवलं प्रथमा-विभक्तौ)</p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               | 2 |
| <p>11. उपसर्गाः (द्वाविंशतिः)</p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                   | 2 |
| <p>12. अव्ययानि</p> <p>➤ स्थानबोधकानि – अत्र, तत्र, अन्यत्र, सर्वत्र, यत्र, एकत्र, उभयत्र</p> <p>➤ कालबोधकानि – यदा, तदा, सर्वदा, एकदा, पुरा, अधुना, अद्य, श्वः, ह्यः</p> <p>➤ प्रश्नबोधकानि – किम्, कुत्र, कति, कदा, कुतः, कथम्, किमर्थम्</p> <p>➤ अन्यानि – च, अपि, यदि, तर्हि, यथा, तथा, सम्यक्, एव, तु</p>                                                                                                                                                                                                      | 2 |
| <p style="text-align: center;"><b>‘घ’ खण्डः</b></p> <p style="text-align: center;"><b>पठितावबोधनम्</b></p> <p style="text-align: right;"><b>(30 अङ्काः)</b></p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |   |
| <p>13. गद्यांशम् अधिकृत्य अवबोधनात्मकं कार्यम्</p> <p>प्रश्नप्रकाराः – एकपदेन पूर्णवाक्येन च प्रश्नोत्तराणि</p> <p>भाषिककार्यम् –</p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               | 5 |

|                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    |   |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---|
| <ul style="list-style-type: none"> <li>➤ वाक्ये कर्तृ-क्रियापदचयनम्</li> <li>➤ विशेषण-विशेष्यचयनम्</li> <li>➤ पर्याय-विलोमपचयनम्</li> <li>➤ सर्वनामस्थाने संज्ञाप्रयोगः</li> </ul>                                                                                                                                 |   |
| <p>14. पद्यांशम् अधिकृत्य अवबोधनात्मकं कार्यम्</p> <p>प्रश्नप्रकाराः – एकपदेन पूर्णवाक्येन च प्रश्नोत्तराणि भाषिककार्यम् –</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>➤ वाक्ये कर्तृ-क्रियापदचयनम्</li> <li>➤ विशेषण-विशेष्यचयनम्</li> <li>➤ पर्याय-विलोमपचयनम्</li> <li>➤ सर्वनामस्थाने संज्ञाप्रयोगः</li> </ul>  | 5 |
| <p>15. नाट्यांशम् अधिकृत्य अवबोधनात्मकं कार्यम्</p> <p>प्रश्नप्रकाराः – एकपदेन पूर्णवाक्येन च प्रश्नोत्तराणि भाषिककार्यम् –</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>➤ वाक्ये कर्तृ-क्रियापदचयनम्</li> <li>➤ विशेषण-विशेष्यचयनम्</li> <li>➤ पर्याय-विलोमपचयनम्</li> <li>➤ सर्वनामस्थाने संज्ञाप्रयोगः</li> </ul> | 5 |
| 16. वाक्येषु रेखाङ्कितपदानि अधिकृत्य उचितप्रश्ननिर्माणम्                                                                                                                                                                                                                                                           | 4 |
| 17. श्लोकान्वयः/ एकस्य श्लोकस्य संस्कृतेन भावार्थलेखनम्                                                                                                                                                                                                                                                            | 3 |
| 18. घटनाक्रमानुसारं कथालेखनम्                                                                                                                                                                                                                                                                                      | 4 |
| 19. (क) प्रसङ्गानुसारम् अर्थलेखनम्                                                                                                                                                                                                                                                                                 | 2 |
| (ख) शब्दानाम् अर्थैः सह मेलनम्                                                                                                                                                                                                                                                                                     | 2 |
| (पाठान् आधृत्य लघूत्तरात्मकाः प्रश्नाः)                                                                                                                                                                                                                                                                            |   |

आहत्याङ्काः - 80

**परीक्षायै निर्धारिताः पाठाः**

| पाठसङ्ख्या    | पाठनाम          |  | पाठसङ्ख्या  | पाठनाम                |
|---------------|-----------------|--|-------------|-----------------------|
| प्रथमः पाठः   | भारतीवसन्तगीतिः |  | सप्तमः पाठः | सिकतासेतुः            |
| द्वितीयः पाठः | स्वर्णकाकः      |  | अष्टमः पाठः | जटायोः शौर्यम्        |
| तृतीयः पाठः   | गोदोहनम्        |  | नवमः पाठः   | पर्यावरणम्            |
| चतुर्थः पाठः  | सूक्तिमौक्तिकम् |  | दशमः पाठः   | वाङ्मनः प्राणस्वरूपम् |
| पञ्चमः पाठः   | भ्रान्तो बालः   |  |             |                       |

**निर्धारित – पाठ्यपुस्तकानि –**

1. ‘शेमुषी’ प्रथमो भागः, पाठ्यपुस्तकम् , संशोधितसंस्करणम्  
(प्रकाशनम् – रा.शै.अनु.प्र.परि. द्वारा)
2. ‘अभ्यासवान् भव’-प्रथमो भागः – व्याकरणपुस्तकम्  
(प्रकाशनम् – रा.शै.अनु.प्र.परि. द्वारा)
3. ‘व्याकरणवीथिः’- व्याकरणपुस्तकम्  
(प्रकाशनम् – रा.शै.अनु.प्र.परि. द्वारा)

**अवधेयम् -**

- \* अनुप्रयुक्तव्याकरणस्य अंशानां चयनं यथासम्भवं ‘शेमुषी-प्रथमो भागः इति’ पाठ्यपुस्तकात् करणीयम्। यदि ततः न सम्भवति तर्हि ‘अभ्यासवान् भव-प्रथमो भागः’ इत्यस्मात् चेतुं शक्यते।

\*\*\*\*\*

**संस्कृतम्**  
**विषय-कोड्-सङ्ख्या - 122**  
**कक्षा - दशमी (2025-26)**

वार्षिकमूल्याङ्कनाय निर्मिते प्रश्नपत्रे चत्वारः खण्डाः भविष्यन्ति -

|           |                       |           |
|-----------|-----------------------|-----------|
| ‘क’ खण्डः | अपठित-अवबोधनम्        | 10 अङ्काः |
| ‘ख’ खण्डः | रचनात्मक-कार्यम्      | 15 अङ्काः |
| ‘ग’ खण्डः | अनुप्रयुक्त-व्याकरणम् | 25 अङ्काः |
| ‘घ’ खण्डः | पठित-अवबोधनम्         | 30 अङ्काः |

खण्डानुसारं विषयाः मूल्यभारः च

| क्र. सं.                                                  | विषयाः                                                                         | प्रश्नप्रकाराः                                                                                       | मूल्यभारः                        |
|-----------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------|
| <b>‘क’ खण्डः</b><br><b>अपठितावबोधनम् 10 अङ्काः</b>        |                                                                                |                                                                                                      |                                  |
| 1                                                         | एकः गद्यांशः<br>80-100 शब्दपरिमितः                                             | अति-लघूत्तरात्मकौ<br>पूर्णवाक्यात्मकौ<br>शीर्षकम् (लघूत्तरात्मकः)<br>भाषिककार्यम् (बहुविकल्पात्मकाः) | 2×1=2<br>2×2=4<br>1×1=1<br>3×1=3 |
|                                                           |                                                                                | सम्पूर्णभारः                                                                                         | 10 अङ्काः                        |
| <b>‘ख’ खण्डः</b><br><b>रचनात्मककार्यम् 15 अङ्काः</b>      |                                                                                |                                                                                                      |                                  |
| 2.                                                        | औपचारिकम् अथवा अनौपचारिकं पत्रम्<br>(मञ्जूषायाः सहायतया पूर्णं पत्रं लेखनीयम्) | निबन्धात्मकः                                                                                         | 5                                |
| 3.                                                        | चित्रवर्णनम् अथवा अनुच्छेदलेखनम्                                               | निबन्धात्मकः                                                                                         | 5                                |
| 4.                                                        | हिन्दी/आङ्ग्लभाषातः संस्कृतेन अनुवादः                                          | पूर्णवाक्यात्मकः                                                                                     | 5×1=5                            |
|                                                           |                                                                                | सम्पूर्णभारः                                                                                         | 15 अङ्काः                        |
| <b>‘ग’ खण्डः</b><br><b>अनुप्रयुक्तव्याकरणम् 25 अङ्काः</b> |                                                                                |                                                                                                      |                                  |
| 5.                                                        | सन्धिः                                                                         | लघूत्तरात्मकाः                                                                                       | 4×1=4                            |
| 6.                                                        | समासः                                                                          | बहुविकल्पात्मकाः                                                                                     | 4×1=4                            |
| 7.                                                        | प्रत्ययाः                                                                      | बहुविकल्पात्मकाः                                                                                     | 4×1=4                            |
| 8.                                                        | वाच्यप्रकरणम्                                                                  | बहुविकल्पात्मकाः                                                                                     | 3×1=3                            |
| 9.                                                        | समयः                                                                           | लघूत्तरात्मकाः                                                                                       | 4×1=4                            |
| 10.                                                       | अव्ययपदानि                                                                     | बहुविकल्पात्मकाः                                                                                     | 3×1=3                            |
| 11.                                                       | संशोधनकार्यम्                                                                  | बहुविकल्पात्मकाः                                                                                     | 3×1=3                            |
|                                                           |                                                                                | सम्पूर्णभारः                                                                                         | 25 अङ्काः                        |

| <p style="text-align: center;">‘घ’ खण्डः<br/>पठितावबोधनम् <span style="float: right;">30 अङ्काः</span></p> |                             |                                                                       |                                                                    |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------|-----------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------|
| 12.                                                                                                        | गद्यांशः                    | अति-लघूत्तरात्मकौ<br>पूर्णवाक्यात्मकौ<br>लघूत्तरात्मकौ (भाषिककार्यम्) | $2 \times \frac{1}{2} = 1$<br>$2 \times 1 = 2$<br>$2 \times 1 = 2$ |
| 13.                                                                                                        | पद्यांशः                    | अति-लघूत्तरात्मकौ<br>पूर्णवाक्यात्मकौ<br>लघूत्तरात्मकौ (भाषिककार्यम्) | $2 \times \frac{1}{2} = 1$<br>$2 \times 1 = 2$<br>$2 \times 1 = 2$ |
| 14.                                                                                                        | नाट्यांशः                   | अति-लघूत्तरात्मकौ<br>पूर्णवाक्यात्मकौ<br>लघूत्तरात्मकौ (भाषिककार्यम्) | $2 \times \frac{1}{2} = 1$<br>$2 \times 1 = 2$<br>$2 \times 1 = 2$ |
| 15.                                                                                                        | प्रश्ननिर्माणम्             | पूर्णवाक्यात्मकाः                                                     | $4 \times 1 = 4$                                                   |
| 16.                                                                                                        | अन्वयः अथवा भावार्थः        | पूर्णवाक्यात्मकाः                                                     | $4 \times 1 = 4$                                                   |
| 17.                                                                                                        | घटनाक्रमानुसारं वाक्यलेखनम् | पूर्णवाक्यात्मकाः                                                     | $8 \times \frac{1}{2} = 4$                                         |
| 18.                                                                                                        | प्रसङ्गानुकूलम् अर्थलेखनम्  | लघूत्तरात्मकाः                                                        | $3 \times 1 = 3$                                                   |
|                                                                                                            |                             | पूर्णभारः                                                             | 30 अङ्काः                                                          |

सम्पूर्णभारः - 80 अङ्काः

### प्रश्नपत्र-प्रारूपम् / संरचना

संस्कृतम्

विषय-कोड्-सङ्ख्या - 122

कक्षा - दशमी (2025-26)

| प्रश्नप्रकारः                          | प्रश्नानां सङ्ख्या   | विभाग-<br>सङ्ख्या | प्रतिप्रश्नम्<br>अङ्कभारः | आहत्याङ्काः |
|----------------------------------------|----------------------|-------------------|---------------------------|-------------|
| अति-लघूत्तरात्मकाः $\frac{1}{2}$ अङ्कः | $2+2+2=6$            | 3                 | $\frac{1}{2}$             | 3           |
| अति-लघूत्तरात्मकाः 1 अङ्कः             | $2=2$                | 1                 | 1                         | 2           |
| बहुविकल्पात्मकाः 1 अङ्कः               | $3+4+4+3+3=17$       | 5                 | 1                         | 17          |
| लघूत्तरात्मकाः 1 अङ्कः                 | $2+2+2+1+4+4+3+3=21$ | 8                 | 1                         | 21          |
| दीर्घोत्तरात्मकाः $\frac{1}{2}$ अङ्कः  | $10+8=18$            | 2                 | $\frac{1}{2}$             | 9           |
| दीर्घोत्तरात्मकाः 1 अङ्कः              | $5+5+2+2+2+4+4=24$   | 7                 | 1                         | 24          |
| दीर्घोत्तरात्मकाः 2 अङ्कौ              | $2=2$                | 1                 | 2                         | 4           |
|                                        |                      |                   | आहत्याङ्काः               | 80          |

## 80 अंकाः

| <p style="text-align: center;"><b>‘क’ खण्डः</b></p> <p style="text-align: center;"><b>अपठितावबोधनम्</b></p> <p style="text-align: right;"><b>(10 अङ्काः)</b></p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               |  |    |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--|----|
| <p>1. एकः अपठितः गद्यांशः</p> <p style="text-align: right;">80-100 शब्दपरिमितः गद्यांशः, सरलकथा, वर्णनं वा</p> <p style="text-align: right;">2+4+1</p> <p>➤ एकपदेन पूर्णवाक्येन च अवबोधनात्मकं कार्यम्</p> <p>➤ शीर्षकलेखनम्</p> <p>➤ अनुच्छेदाधारितं भाषिकं कार्यम्</p> <p>भाषिककार्याय तत्त्वानि -</p> <p style="text-align: right;">3</p> <p>✓ वाक्ये कर्तृ-क्रियापदचयनम्</p> <p>✓ कर्तृ-क्रिया-अन्वितिः</p> <p>✓ विशेषण-विशेष्यचयनम्</p> <p>✓ पर्याय-विलोमपदचयनम्</p> <p>✓ सर्वनामस्थाने संज्ञाप्रयोगः</p> |  | 10 |
| <p style="text-align: center;"><b>‘ख’ खण्डः</b></p> <p style="text-align: center;"><b>रचनात्मककार्यम्</b></p> <p style="text-align: right;"><b>(15 अङ्काः)</b></p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                             |  |    |
| <p>2. औपचारिकम् अथवा अनौपचारिकं पूर्णपत्रलेखनम्</p> <p>सम्भावितविषयाः –</p> <p>➤ औपचारिकम् -</p> <p>संस्कृतभाषा-संवर्धनाय, शिक्षामन्त्रालयाय, नाम संशोधनाय नगरनिगमाय, धनादेश-अप्राप्तेः सूचनायै पत्रालयविभागाय, शुल्कनिवारणार्थं प्रधानाचार्याय, प्रकाशकाय इत्यादयः ।</p> <p>➤ अनौपचारिकम् -</p> <p>कुशलक्षेमपत्रम्, वर्धापनपत्रम्, निमन्त्रणपत्रम्, परिणामसूचनापत्रम्, विद्यालयवर्णनम् इत्यादयः ।</p>                                                                                                         |  | 5  |
| <p>3. चित्राधारितं वर्णनम् अथवा अनुच्छेदलेखनम्</p> <p>(मञ्जूषायाः सहायतया चित्रवर्णनम् अनुच्छेदलेखनं वा करणीयम्)</p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           |  | 5  |
| <p>4. हिन्दीभाषायाम् आङ्ग्लभाषायां वा लिखितानां पञ्चवाक्यानां संस्कृतभाषायाम् अनुवादः</p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      |  | 5  |
| <p style="text-align: center;"><b>‘ग’ खण्डः</b></p> <p style="text-align: center;"><b>अनुप्रयुक्तव्याकरणम्</b></p> <p style="text-align: right;"><b>(25 अङ्काः)</b></p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        |  |    |
| <p>5. सन्धिकार्यम्</p> <p style="text-align: right;">(1+1+2)</p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               |  | 4  |

|                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           |   |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---|
| <ul style="list-style-type: none"> <li>➤ स्वरसन्धिः - यण्, अयादि, पूर्वरूपसन्धिः</li> <li>➤ व्यञ्जनसन्धिः - वर्गीयप्रथमवर्णस्य तृतीयवर्णे परिवर्तनम्, प्रथमवर्णस्य पञ्चमवर्णे परिवर्तनम्</li> <li>➤ विसर्गसन्धिः - विसर्गस्य उत्त्वम्, रत्वम्, विसर्गलोपः, विसर्गस्य स्थाने स्, श्, ष्</li> </ul>                         |   |
| <p>6. समासः - वाक्येषु समस्तपदानां विग्रहः विग्रहपदानां च समासः (1+1+1+1)</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>➤ तत्पुरुषः - (विभक्ति-तत्पुरुषः, उपपद- तत्पुरुषः, कर्मधारयः)</li> <li>➤ बहुव्रीहिः</li> <li>➤ अव्ययीभावः (अनु, उप, सह, निर्, प्रति, यथा)</li> <li>➤ द्वन्द्वः</li> </ul>                            | 4 |
| <p>7. प्रत्ययाः (1+2+1)</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>➤ कृतप्रत्ययाः - तव्यत्, अनीयर्, क्त, क्तवतु</li> <li>➤ तद्धिताः - मतुप्, ठक्, त्व, तल्</li> <li>➤ स्त्रीप्रत्ययौ - टाप्, डीप्</li> </ul>                                                                                                              | 4 |
| <p>8. वाच्यपरिवर्तनम् - केवलं लट्लकारे ( कर्तृ-कर्म-क्रिया)</p>                                                                                                                                                                                                                                                           | 3 |
| <p>9. समयः - अङ्कानां स्थाने शब्देषु समयलेखनम्<br/>(सामान्य-सपाद-सार्ध-पादोन)</p>                                                                                                                                                                                                                                         | 4 |
| <p>10. अव्ययपदानि</p> <p>उच्चैः, च, श्वः, ह्यः, अद्य, अत्र-तत्र, यत्र-कुत्र, इदानीम्, (अधुना, सम्प्रति, साम्प्रतम्)</p> <p>यदा, तदा, कदा, सहसा, वृथा, शनैः, अपि, कुतः, इतस्ततः, यदि-तर्हि, यावत्-तावत्</p>                                                                                                                | 3 |
| <p>11. अशुद्धि-संशोधनम् (वचन-लिङ्ग-पुरुष-लकार-विभक्तिदृष्ट्या संशोधनम्)</p>                                                                                                                                                                                                                                               | 3 |
| <p style="text-align: center;"><b>‘घ’ खण्डः</b></p>                                                                                                                                                                                                                                                                       |   |
| <p style="text-align: center;"><b>पठितावबोधनम्</b></p>                                                                                                                                                                                                                                                                    |   |
| <p style="text-align: right;"><b>(30 अङ्काः)</b></p>                                                                                                                                                                                                                                                                      |   |
| <p>12. गद्यांशम् अधिकृत्य अवबोधनात्मकं कार्यम्</p> <p>प्रश्नप्रकाराः - एकपदेन पूर्णवाक्येन च प्रश्नोत्तराणि</p> <p>भाषिककार्यम् -</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>➤ वाक्ये कर्तृ-क्रियापदचयनम्</li> <li>➤ विशेषण-विशेष्यचयनम्</li> <li>➤ पर्याय-विलोमपदचयनम्</li> <li>➤ सर्वनामस्थाने संज्ञाप्रयोगः</li> </ul> | 5 |
| <p>13. पद्यांशम् अधिकृत्य अवबोधनात्मकं कार्यम्</p> <p>प्रश्नप्रकाराः - एकपदेन पूर्णवाक्येन च प्रश्नोत्तराणि</p> <p>भाषिककार्यम् -</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>➤ वाक्ये कर्तृ-क्रियापदचयनम्</li> <li>➤ विशेषण-विशेष्यचयनम्</li> <li>➤ पर्याय-विलोमपदचयनम्</li> <li>➤ सर्वनामस्थाने संज्ञाप्रयोगः</li> </ul> | 5 |

|                                                                                                                                                                                                                                            |   |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---|
| 14. नाट्यांशम् अधिकृत्य अवबोधनात्मकं कार्यम्<br>प्रश्नप्रकाराः – एकपदेन पूर्णवाक्येन च प्रश्नोत्तराणि<br>भाषिककार्यम् –<br>➤ वाक्ये कर्तृ-क्रियापदचयनम्<br>➤ विशेषण-विशेष्यचयनम्<br>➤ पर्याय-विलोमपदचयनम्<br>➤ सर्वनामस्थाने संज्ञाप्रयोगः | 5 |
| 15. वाक्येषु रेखाङ्कितपदानि अधिकृत्य चतुर्णां प्रश्नानां निर्माणम्                                                                                                                                                                         | 4 |
| 16. श्लोकान्वयः/ एकस्य श्लोकस्य संस्कृतेन भावार्थलेखनम्                                                                                                                                                                                    | 4 |
| 17. घटनाक्रमानुसारं कथालेखनम्                                                                                                                                                                                                              | 4 |
| 18. प्रसङ्गानुकूलम् अर्थलेखनम्<br>(पाठान् आधृत्य लघूत्तरात्मकाः प्रश्नाः )                                                                                                                                                                 | 3 |

आहत्याङ्काः - 80

### परीक्षायै निर्धारिताः पाठाः

| पाठसङ्ख्या    | पाठनाम                 |
|---------------|------------------------|
| प्रथमः पाठः   | शुचिपर्यावरणम्         |
| द्वितीयः पाठः | बुद्धिर्बलवती सदा      |
| तृतीयः पाठः   | शिशुलालनम्             |
| चतुर्थः पाठः  | जननी तुल्यवत्सला       |
| पञ्चमः पाठः   | सुभाषितानि             |
| षष्ठः पाठः    | सौहार्दं प्रकृतेः शोभा |
| सप्तमः पाठः   | विचित्रः साक्षी        |
| अष्टमः पाठः   | सूक्तयः                |
| दशमः पाठः     | अन्योक्तयः             |

### निर्धारित-पाठ्यपुस्तकानि –

1. “शेमुषी” पाठ्यपुस्तकम् भाग-2” , संशोधितसंस्करणम् (प्रकाशनम् – रा.शै.अनु.प्र.परि. द्वारा)
2. “अभ्यासवान् भव-द्वितीयो भागः” – व्याकरणपुस्तकम् (प्रकाशनम् – रा.शै.अनु.प्र.परि. द्वारा)
3. “व्याकरणवीथिः”- व्याकरणपुस्तकम् (प्रकाशनम् – रा.शै.अनु.प्र.परि. द्वारा)

### अवधेयम् -

- \* अनुप्रयुक्तव्याकरणस्य अंशानां चयनं यथासम्भवं ‘शेमुषी-द्वितीयो भागः इति’ पाठ्यपुस्तकात् करणीयम् । यदि ततः न सम्भवति तर्हि ‘अभ्यासवान् भव- द्वितीयो भागः’ इत्यस्मात् चेतुं शक्यते ।

\*\*\*\*\*

**नवमी/दशमी**  
**आन्तरिक-मूल्याङ्कनम् - 20 अङ्काः**

**उद्देश्यानि**

- ❖ छात्राणां सृजनात्मकक्षमतायाः विकासः ।
- ❖ श्रवण-भाषण-पठन-लेखनकौशलानां विकासः ।
- ❖ चिन्तनक्षमतायाः आत्मविश्वासस्य च संवर्धनम् ।

| क्र. सं. | गतिविधयः                                    | उदाहरणानि                                                                                                                                                                                                                       | अङ्काः | निर्देशाः                                                                                                                                                             | मूल्याङ्कनविन्दवः                                                                                                                                                                                                                                                                                                          |
|----------|---------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1.       | आवधिक-परीक्षा:<br>(पीरियोडिक -<br>असैस्मैट) | लिखितपरीक्षा                                                                                                                                                                                                                    | 05     | विद्यालयेन समये समये<br>लिखितपरीक्षाणाम्<br>आयोजनं करणीयं भवति ।                                                                                                      | परीक्षासु यत्र विद्यार्थिनः<br>श्रेष्ठाः अङ्काः स्युः तयोः<br>द्वयोः परीक्षयोः एव<br>अधिभारः ग्रहीतव्यः ।<br>अपि च आवधिकपरीक्षासु<br>अपि प्रश्नेषु<br>आन्तरिकविकल्पाः देयाः ।<br>मूल्याङ्कनसमये यदि छात्रः<br>सर्वान् प्रश्नान् उत्तरति तर्हि<br>छात्रहिताय यत्र अधिकाः<br>अङ्काः सन्ति तेषाम् एव<br>मूल्याङ्कनं करणीयम् । |
| 2        | बहुविधमूल्याङ्कनम्                          | <ul style="list-style-type: none"> <li>❖ कक्षायां पाठितस्य पाठस्य लघुमूल्याङ्कनम्</li> <li>❖ निर्गतपत्राणि</li> <li>❖ प्रश्नोत्तरी</li> <li>❖ मौखिकी परीक्षा</li> <li>❖ प्रतियोगिताः</li> <li>❖ प्रश्नमञ्चस्यायोजनम्</li> </ul> | 05     | कक्षायां पाठित-पाठस्य विषयस्य वा बहुविधं मूल्याङ्कनम् अपेक्षितम् अस्ति । अनेन विद्यार्थिनां विविधकौशलानां मूल्याङ्कनं भवेत् ।                                         | <ul style="list-style-type: none"> <li>❖ मौलिकता</li> <li>❖ विषयसम्बद्धता</li> <li>❖ शुद्धता</li> <li>❖ समयबद्धता</li> <li>❖ प्रस्तुतीकरणम्</li> </ul>                                                                                                                                                                     |
| 3.       | निवेशसूचिका<br>(पोर्टफोलियो)                | <ul style="list-style-type: none"> <li>❖ कक्षाकार्यम्</li> <li>❖ सामूहिक-मूल्याङ्कनम्</li> <li>❖ स्वमूल्याङ्कनम्</li> <li>❖ विद्यार्थिनः विषयगताः उपलब्धयः</li> </ul>                                                           | 05     | विद्यार्थिभिः कक्षायां कृतानां कार्याणाम् उपलब्धीनां च संरक्षणं संयोजनं च सञ्चिकायां पत्रावल्यां वा करणीयम् । एतेन समग्रं मूल्याङ्कनं प्रामाणिकत्वेन भवितुं शक्नोति । | <ul style="list-style-type: none"> <li>❖ सुलेखः</li> <li>❖ तथ्यात्मकता</li> <li>❖ प्रामाणिकता</li> <li>❖ समयबद्धता</li> </ul>                                                                                                                                                                                              |

|    |                                                                                                                          |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                            |    |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      |                                                                                                                                                                                      |
|----|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 4. | भाषा-संवर्धनाय<br>गतिविधयः<br>(क) श्रवण-<br>भाषण-कौशलम्                                                                  | <ul style="list-style-type: none"> <li>❖ कथा</li> <li>❖ संवादः/ वार्तालापः</li> <li>❖ भाषणम्</li> <li>❖ नाटकम्</li> <li>❖ वार्ताः</li> <li>❖ आशुभाषणम्</li> <li>❖ संस्कृतगीतानि</li> <li>❖ श्लोकोच्चारणम्</li> <li>❖ प्रहेलिकाः</li> </ul>                                                                                                                                                                 | 05 | <ul style="list-style-type: none"> <li>❖ छात्राः कामपि कथां श्रावयितुं शक्नुवन्ति ।</li> <li>❖ शिक्षकः कमपि विषयं सूचयित्वा परस्परं संवादं कारयितुं शक्नोति ।</li> <li>❖ दूरदर्शने वार्तावली इत्याख्यः संस्कृत-कार्यक्रमः प्रसारितः भवति तं द्रष्टुं छात्राः प्रेरणीयाः ।</li> <li>❖ श्रवण-कौशल-मूल्याङ्कनाय शिक्षकः स्वयम् अपि कथां श्रावयित्वा ततः सम्बद्ध-प्रश्नान् प्रष्टुं शक्नोति ।</li> </ul> | <ul style="list-style-type: none"> <li>❖ उच्चारणम्</li> <li>❖ शुद्धता</li> <li>❖ समयबद्धता</li> <li>❖ प्रस्तुतीकरणम् (आरोहावरोह-गतियति-प्रयोगः)</li> </ul>                           |
|    | (ख)<br>लेखनकौशलम्                                                                                                        | <ul style="list-style-type: none"> <li>❖ विविधविषयान् आधृत्य मौलिकलेखनम् यथा- देशः, माता, पिता, गुरुः, विद्या पर्यावरणम्, योगः, समयस्य सदुपयोगः, शिक्षा, अनुशासनम् इत्यादयः ।</li> <li>❖ शैक्षिकभ्रमणस्य संस्कृतेन प्रतिवेदनलेखनम् ।</li> <li>❖ दैनन्दिनीलेखनम् ।</li> <li>❖ सङ्केताधारितं कथालेखनम् ।</li> <li>❖ भित्तिपत्रिकायाः निर्माणम् ।</li> <li>❖ श्रुतलेखः ।</li> <li>❖ सूक्तिलेखनम् ।</li> </ul> |    | <ul style="list-style-type: none"> <li>❖ छात्राः यथाशक्यं कक्षायामेव लेखनकार्यं कुर्युः ।</li> <li>❖ टिप्पणी- पुस्तिकायाः निर्माणम् ।</li> <li>❖ वैयक्तिकपरीक्षणम् ।</li> </ul>                                                                                                                                                                                                                      | <ul style="list-style-type: none"> <li>❖ विषय-सम्बद्धता</li> <li>❖ शुद्धता (विशेषतः पञ्चमवर्णस्यप्रयोगः)</li> <li>❖ समयबद्धता</li> <li>❖ सुलेखः</li> <li>❖ प्रस्तुतीकरणम्</li> </ul> |
|    | <b>अवधातव्यम्</b> –उपर्युक्त-गतिविधयः उदाहरणरूपेण प्रदत्ताः सन्ति । एतदतिरिच्य एतादृशाः अन्यगतिविधयः अपि भवितुमर्हन्ति । |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                            |    |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      |                                                                                                                                                                                      |

\*\*\*\*\*